

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 1(17) қаңтар-наурыз 2019

ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

- Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)*
- Аязан Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)*
- Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)*
- Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)*
- Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)*
- Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)*
- Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)*
- Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)*
- Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)*
- Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)*
- Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қытшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)*
- Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)*
- Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyis Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)*
- Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)*
- Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)*
- Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)*

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

- Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)*
- Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)*
- Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)*
- Абиля Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Голден Кэйти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)*
- Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)*
- Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)*
- Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)*
- Кокеебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)*
- Кумекев Болат Ешимхамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Годаньска (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyus Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)*
- Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Таймагамбетов Жакен Кожажметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)*

Ответственный редактор:

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:

Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:

Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:

Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:

Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)
Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkithbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulbayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

АҚТӨБЕ ӨңІРІНДЕГІ «АЛАШ ОРДА» ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚЫЗМЕТІ ТУРАЛЫ (Ақтөбе облыстық мемлекеттік архиві материалдары бойынша)

Қали А.¹, Сәкенұлы Қ.¹, Айдаралиева Ә.¹

¹Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты

Аңдатпа. Мақалада ХХ ғасыр басындағы Ақтөбе өңірі уездеріндегі «Алаш Орда» қайраткерлерінің қызметі Ақтөбе облыстық мемлекеттік архивіндегі материалдар негізінде қарастырылады. Сол тұстағы Торғай облысының құрамына кірген Ақтөбе, Шалқар, Ойыл, Темір, Ырғыз, Табын т.б уездердегі «Алаш Орда» қайраткерлері туралы кейбір мәліметтер алғаш рет ғылыми айналымға енгізіліп отыр. Авторлар облыстық архив және тарихи материалдар негізінде өлкедегі алаш қайраткерлерінің қызметіне салыстырмалы талдау жасауға талпынған.

Түйін сөздер: Алаш, Торғай, Ақтөбе, Темір, Ырғыз, Ойыл, Шалқар, қызметі, архив материалдары

О ДЕЯТЕЛЯХ «АЛАШ ОРДЫ» АКТЮБИНСКОГО КРАЯ (ПО МАТЕРИАЛАМ АКТЮБИНСКОГО ОБЛАСТНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА)

Қали А.¹, Сәкенұлы Қ.¹, Айдаралиева А.¹

¹Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова

Аннотация. В данной статье рассматривается жизнь и деятельность некоторых деятелей «Алаш Орды» уездов Актюбинского края начала ХХ в. на основе материалов Актюбинского областного государственного архива. Некоторые сведения о деятелях «Алаш Орды» этих уездов впервые вводятся в научный оборот. Авторы на основе архивных и исторических материалов дают сравнительный анализ по их деятельности.

Ключевые слова: Алаш, Торғай, Ақтөбе, Темир, Иргиз, Уил, Челкар, деятельность, архивные материалы.

ON THE “ALASH ORDA” FIGURES FROM AKTOBE KRAI (ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE AKTOBE REGIONAL STATE ARCHIVE)

Kali A.¹, Sakenuly K.¹, Aidaraliev A.¹

¹Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology

Abstract. This article discusses the life and work of some figures of “Alash orda” of Aktobe krai uezds of the early 20th century (based on materials of the Aktobe regional state archive). Some information about the leaders of “Alash Orda” of these counties is first introduced into scientific circulation. The authors provide a comparative analysis of their activities (based on archival and historical materials).

Keywords: Alash, Torgai, Aktobe, Temir, Irgiz, Uil, Chelkar, activities, archival materials.

Кіріспе

Ғасырлық отарлау құрсауынан босанып шығып, өз тәуелсіздігін алған Қазақ елінің ұлттық тарихын түгендеу жолында Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың бастамасымен атқарылған асқаралы істердің бастауында – азат ел, тәуелсіз қазақ мемлекеттілігінің жолында басын қатерге тігіп,

тағдырлары кереғар саясаттың бұғауына шалынып, тіпті кейбіреуінің ел үшін еткен еңбегі беймәлім болып шықты. 1988 жылғы Алаш қайраткерлерін ақтау үшін құрылған арнайы комиссия қайсар тұлғалардың есімдерін халыққа қайтарып, олардың бай тарихи мұрасы мен ел игілігіне атқарған қызметін жария етуге мүмкіндік берді. Комиссия бұрын құпия болған құжаттар мен деректердің ауқымды кешенін, дәлірек айтқанда сот хаттамаларын, айыптау актілерін, баспасөз материалдарын, түрлі арыз-шағымдар мен қорытындыларды жіті қарап, ар таразысынан өткізіп барып ұлтымыздың тарихи жадынан өше бастаған Алаш арыстарының, ұлт зиялылары мен қайраткерлерінің өлмес мұрасын қайта жаңғыртуға жол ашты. Бұл игі іске танымал ғалымдар, жазушылар, қоғам қайраткерлері мен белсенділері қатысты.

Сол кезден бастап ұлт зиялыларының тауқыметті жылдар жылнамасы Отан тарихының «ақтаңдақтарын» жыл сайын толықтырып, байытып келеді. Осы бағытта жүргізіліп жатқан тың зерттеулер жұмыстары өткен жылғы Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында көтерілген бастамалардың қайнар көзі болып табылады. Елбасының мақаласында көрсетілгендей, бабадан бізге мұра болып қалған тәуелсіздіктің арқасында кең қанат жайған ұлттық болмысымызды рухани жаңғыртудың ең басты шарты – ұлттық кодымызды сақтау қажеттігін үнемі ескеруіміз шарт. Ұлттық кодты сақтау дегеніміз – ұлттық болмысымызды нығайтып, оны ұрпақтанұрпаққа мұра жеткізу болмақ. Демек, «Ұлттық код» – бұл бүгінгі ұрпақтың әлеуметтік жадысы. Өскелең ұрпақтың тарихи санасын қалыптастыру және бүгінгі Қазақстанды мекен етіп отырған біртұтас ұлттың қалыпты өмірін қамтамасыз ету үшін төл тарих пен мәдениеттің өзегін құрайтын ұлттық дүниетанымды, рухани қайнарларды қайта қалпына келтіру. Кең-байтақ қазақ даласының төсінде сақталынып қалған мәдени-тарихи ескерткіштерімізбен қатар архивтерде қордаланып қалған бірегей құжаттарды ғылыми айналымға тарту арқылы ұлттық тарихымыздың «ақтаңдақ» тұстарын қалпына келтіру және негіздеу қажет. Бұл істің Алаш тарихына да тікелей қатысы екені еш талас тудырмасы анық.

Методология

Мақалада тарихи принцип негізге алынып, қазіргі таңдағы отандық тарих ғылымында өзіндік мектебін қалыптастырған танымал тарихшылардың тұжырымдамалары талданып, салыстырмалы әдіспен Ақтөбе облысына қарасты Алаш қайраткерлерінің өмірі мен қызметіне талдау жасалынды. Ақтөбе облысының мемлекеттік архивінің құжаттары негізінде кеңестік қоғамның саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайына сипаттама жасалынып, әртүрлі деңгейлердегі жиындар мен мемлекеттік ұйымдардың хаттамалары, анықтамалықтары мен нұсқаулықтары, жергілікті тұрғындардың арыз-шағымдары бойынша әлеуметтік-тарихи мәселелерге объективті талдауға қадам жасалды.

Зерттеулерге шолу

Жоғарыда айтылғандай, өткен ХХ ғасырдың 80-жылдарының соңынан бастап Қазақстан Орталық комитетінің идеология жөніндегі хатшысы Ө. Жәнібековтің бастамасымен Қазақ КСР-нің Ғылым академиясында арнайы комиссия құрылады. Комиссияның шешімі бойынша Алаш қайраткерлерін саяси және шығармашылық тұрғыдан ақтау туралы арнайы қаулы шықты [1]. Осылайша, қоғамда қордаланған мәселелермен табанды күрес жүргізудің нәтижесінде қуғын-сүргінге жазықсыз ұшыраған Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Шоқай, М. Тынышбаев, Х. Досмұхамедов, Ж. Досмұхамедов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов, Ш. Құдайбердіұлы т.б. көптеген Алаш қайраткерлері мен ғылыми-шығармашылық зиялы қауым өкілдері саяси, кейінірек азаматтық тұрғыда ақталды. Олардың мұраларын қайта жаңғыртуға мүмкіндік берілді.

XX ғасырдың 80-жылдарының соңы – 90-жылдарының басында қоғамдық-саяси өмірдегі түбегейлі өзгерістерге байланысты ұлт тарихын зерттеу мен зерделеу ісінде айтулы бетбұрыстардағы алғашқы қадамдарда өз қолтаңбасы мен бағытын ашық ұстанған академик Кеңес Нұрпейісов алаштанудың негізін қалады. Кейінгі ұрпаққа өшпес мұра қалдырған Кеңес Нұрпейісовтың Алашорда және Алаш тарихы туралы: «Алаш» немесе «Алашорда қозғалысы» бірнеше құрамдас бөлімдерден тұратын күрделі ұғым. Сондықтан да әуел бастан, Алаш (Алашорда) қозғалысына жататын жекелеген мәселелердің басын ашып, оларды нақты түрде қарастырған жөн сияқты. Олар, біріншіден, саяси партия ретіндегі Алаш, екіншіден, мемлекеттік құрылым түріндегі Алаш автономиясы, үшіншіден, осы автономияның (Алаш атты қазақтың мемлекеттігін) басқаруға тиісті болған Алаштың ордасы (Алашорда үкіметі) туралы мәселелер. Басқа сөзбен айтқанда, осы нақты үш мәселе жиынтығы Алаш немесе Алашорда қозғалысы деген ұғымды білдіреді. Алаш (Алашорда) қозғалысы деген ұғым 1920-30 жылдардағы ғылыми және саяси әдебиетте қалыптасты. Қазіргі оқырман, әсіресе, 20-30 жылдардан кейін дүниеге келген ұрпақ Алаш туралы білмейді, ал біле қойған жағдайда, онысы шындыққа жанаспайды. Жағдайдың бұлай қалыптасуының өзіндік себептері болды. 20-шы жылдардан бастап, әсіресе, 1928-1932 жылдары орын алған бұрынғы Алаш партиясы мен қозғалысының жетекшілеріне қарсы ұйымдастырылған алғашқы саяси сот процестерінен кейін, бұл тақырыпты нақтылай тарихи тұрғыдан зерттеуге ресми түрде тыйым салынды. ... ОГПУ-дің осы екі үкімі құрбандарының тірі қалып елге оралғандары 1937/1938 жылдары түгелге дерлік «халық жауы» деген жалған айыппен ату жазасына кесілді» [2, 5-6-бб.].

Академик М. Қозыбаевтың зерттеулерінде де Алаш тарихы мен оның қайраткерлеріне жоғары баға берілген. Мысалға ғалымның: «Ғасыр басында үркердей алып топ - Әлихан, Ахмет, Міржақып қазақтың демократиялық либералдық бағыттағы зиялыларының басын қосып, Еуропалық өркениеттік дәрежедегі қозғалысты қалыптастырды. Бұл қозғалыс діншілдіктен, ұлтшылдықтан бойын аулақ салды», - берген тұжырымдамалық бағасы бүкіл алаш қайраткерлерінің қызметін жоғары бағалағандығын көрсетеді [3].

Алаш қозғалысы мен қайраткерлерінің тарихын және олардың ұлттың рухани мәдени деңгейін көтерудегі атқарған істерін, жалпы алаш тарихын терең зерттеп жүрген ғалымдар М. Қойгелдиев, Т. Жұртбай, С. Смағұлова және т.б. зерттеушілер еңбектерінің маңызы жоғары. Академик М. Қойгелдиев пен Т. Омарбековтың тұжырымдамасы бойынша Алашорда басшылары шынтуайтында мынандай басты екі мақсатты ұстанған: біріншіден, қазақ елін отарлық езгіден азат ету, ал екіншіден, қазақ халқы мен дәстүрлік қоғамын ортағасырлық мешеуліктен өркениетті әлеуметтік-экономикалық және мәдени даму жолына алып шығу. Осы себептен болар, аталмыш ғалымдар алаштық зиялы қауымды «ұлттық-демократиялық зиялы қауым (интеллигенция)» деп, ал Алаш партиясын «ұлттық-демократиялық партия» деп атағанды жөн санайды деген пайымдауларын айтады [4].

Негізгі бөлім

Алаш қозғалысының тарихымен тереңірек танысқан сайын оның көшбасшылары Ә. Бөкейханов пен А. Байтұрсыновтың соңына ерген әрбір алашордашылар қалың қазақтың қамын ойлаған, ұлт жолында қызмет етемін деген үлкен парыз бен үмітті арқалаған ел жастары болғандығын байқаймыз. Сондай-ақ олардың қатарында саяси санасы анық, сауатты ашық қарапайым азаматтардан бастап, дін өкілдері мен дәулетті отбасынан шыққан билеуші тап өкілдерінің топтасқандығы да анық.

Бүкіл қазақ даласын қамтыған Алаш қозғалысына Батыс өңірі азаматтары мен қайраткерлері де тартылды. Тіпті олардың біразы 1917 жылы 2-8 сәуірде Орынборда өткен Торғай облыстық I қазақ съезіне қатысқан. Алаш тарихында маңызды оқиға болып саналатын бұл съезд – патша

билігі құлатылғаннан кейінгі қазақ жерінде өткізілген тұңғыш ұлттық бас қосу болды. Съезде алғаш рет ұлттық маңызы бар өзекті мәселелер талқыға салынды. Оның ізін ала ұйымдастырылып, жер-жерлерде өткізілген басқа облыстық съездер негізінен Торғай съезінің қарарларын қарастырып, оны қолдайтындықтарын танытты. Алғашқы съездің жалпыұлттық деңгейде өткендігі туралы алаштанушы ғалымдар, академиктер К. Нұрпейісов пен М. Қойгелдиев өз зерттеулерінде жоғары бағалаған [5]. Бұл аталмыш съездің өңір үшін ерекше болатын себептерінің бірі – сол жылдардағы әкімшілік-аймақтық бөлініске сай Ақтөбе, Ырғыз, Мәртөк аудандары Торғай облысының құрамына кірген. Алғашқы съезге Ақтөбе, Ырғыз, Қостанай және Торғай өңірлерінен ғана емес, Ақмола, Семей, Сырдария облыстарынан, Бөкей ордасынан, тіпті Қазан мен Уфадан да келген 300-ден астам делегаттар қатысқандықтан ол жалпыұлттық деп танылды. Сондай-ақ съезді Алаштың көшбасшыларының бірі, ұлттық «Қазақ» газетінің бас редакторы, кейіннен «Ұлт ұстазы» атанған А. Байтұрсынов бастаған алаштық қайраткерлер М. Дулатов, С. Қадырбаев, А. Қалменов, У. Танашев, О. Алмасовтардың ұйымдастырумен өткендігі мәлім. Сол жиынға қатысушылардың арасында ақтөбелік алаштықтардан Әбдіхамид Жүндібаев, Керей Тұрымов, Тоқмағамбет Жантасов, Мұхамедәлі Меңдібеков, Есмағабет Алтыбасов және Шынтай Дәржановтар қатысқан болатын [6].

Осылардың ішінде алаштың көшбасшылары Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатовтармен қатар «Алаш» партиясын құруға белсене ат салысқан және оның бағдарламасын жазуға қатысқан жеті қайраткердің бірі Ақтөбе өңірінің тумасы Ә. Жүндібаевты айрықша атап өткен жөн [7]. Кереғар солақай саясаттың кесірінен оның есімі соңғы жылдарға дейін айтылмай да, ескерілмей де келді [8].

Қазан революциясынан кейінгі қазақ даласында орын алған қоғамдық-саяси ахуалға байланысты Алаш партиясының қызметіне шектеу қойыла басталды. Тіпті кеңес өкіметі орнағаннан кейін «Алаш» партиясы мен «Алашорда» үкіметінің мүшелеріне Бүкілресейлік Орталық Атқару комитетінің 1919 жылғы 4 сәуірдегі және 1920 жылғы 15 сәуірдегі қаулыларымен кешірім жарияланып, олар қайтадан мемлекет қызметіне тартылды. Мысалы, Қырғыз өлкесін басқару жөніндегі Әскери-революциялық комитеттің 1920 жылғы 5 мамырдағы №54 бұйрығында көрсетілгендей бұрынғы «Алаш Орда» үкіметінің барлық қызметкерлері мен 1-Қырғыз қызыл кеңес полкінің қазіргі құрамындағы әскери қызметкерлер 3 күндік мерзім аралығында тіркелуі қажет деп көрсетілді [9]. Осы құжатта берілген келесі 5 мамырдағы №3 бұйрығында Ж. Досмұхамедов туралы былай делінген: «далалық өлкеде және жергілікті жерлерде Жанша Досмұхамедов қайта оралып, ол бүкіл Қырғыздың ханы болады екен деген «Алаш Орда» үкіметі мен оның бұрынғы құйыршықтары, тыңшылары, агенттері тарапынан революцияға қарсы үгіттер, қауесеттер мен өсектер таратылуда. Осының анық-қанығын тексеру мақсатында және «Алаш Орда» үкіметі мен «Земство» қоғамы Әскериреволюциялық комитеттің өкімімен таратылып, оның мүшелері Досмұхамедовтер бостандығынан айырылып, Кеңес билігі нығайғанға дейін Мәскеуге жіберіледі» [9].

Ақтөбе уездік атқару кеңесінің құжаттарының арасында сақталған Қырғыз (қазақ) Халық комиссарлар кеңесінің 1920 жылғы 20 қазандағы «Амнистия туралы» қаулысына сәйкес берілген нұсқаулықта көрсетілгендей бұл амнистия саяси акт ретінде кімде кім өзінің адасқандығын түсініп, халық игілігіне қызмет етуге дайын болса, соларға кең жол ашады дей келе, бұрынғы «Алаш Орда» үкіметін жақтаушылар, еңбекші казактар, азамат соғысы жылдарында ақгвардияшылар жағында болғандарды қамаудан босатып, ендігі жерде қудалауға алынбайтындығы айтылады [10].

Дегенмен, сарғайған архив құжаттарына тереңірек үңілген сайын 1922 жылдан бастап алашордашыларды үкімет пен партия тарапынан қудалау саясаты жергілікті аймақтарда да кеңінен орын алғандығын байқаймыз. Тарихи әдебиеттерде де ол туралы жазылып жүр. Мысалы,

академик М. Қозыбаев бұл алашшыларды қуғындаудың алды екендігін көрсете отырып: «Совет өкіметі сөзінде тұрмады, дәйексіздік көрсетті, екіжүзділік жасады. Кешірім тек қағаз жүзінде болды. Азамат соғысы біте сала көп кешікпей алаш азаматтарын қуғын-сүргінге салу басталды», – деп жазса, академик К. Нұрпейістің тұжырымдамасын қысқаша берер болсақ билікке орнығып алған кеңес өкіметі ендігі кезекте қайраткерлігімен танылған, жан-жақты білімді де талантты Алашорда қайраткерлерін билікке араластырмауға, қайтсе де оларды тарих сахнасынан кетіруге тырысып, жала жабу, алдау мен арбау әдісін де, қару жұмсап күштеу секілді құйтұрқы іс-әрекеттерінің басты мақсаты мен ұстанымы оларды Қазақстанның қоғамдық-саяси өмірінен барынша алыстату болды дейді.

Мұның айғағы ретінде, бір ғана құжатқа көз жүгіртіп көрейік. Темір уездік атқару комитеті мен Ақтөбе губерниялық атқару комитетінің атына уездік аткомның орынбасары Громовтың жазған баяндау-хатында уездегі халықтың жаңа социалистік қоғамға бейімделуіне контрреволюциялық қозғалыстың ордасы, әсіресе «Алаш Орданың» батыс бөлімшесінің әлі күнге дейін ізі сөнбей тұрғандығы қоғамдық-саяси ахуалды қиындатып отырғандығы көрсетіледі. Әсіресе елдегі орын алып отырған ашаршылықты кеңес билігі қолдан жасап отыр деген қауесет таратып, халық арасында іріткі салушылар мен арандатушылар баршылық. Темір уезінде осындай індетті тартушылардың бірі Уақытша өкіметтің бұрынғы комиссары және Алаш Орданың қып-қызыл белсендісі дәрігер Есенғұлов өзінің қызмет бабын өте тиімді пайдаланып отырғандығын, сондықтан осындай оқшылықтарды жою үшін губерниядан қандай да бір нұсқау күтетінін жазады [11].

Осындай жер-жерден түскен баяндау-хаттар мен арыздардан кейін уездер мен болыстықтарға комиссия шығып жұмыс істей бастайды. Солардың бірі Бейсалиевтің төрағалық етуімен Шалқар уезінің Ырғыз болыстығына шыққан комиссияның баяндау-хатында былай делінеді: 1918-19 жж. қызылдардың шабуылы кезінде Ревком ұйымдастырылып, оның төрағасы болып Баймен Алманов сайланады. Ырғыз ақтардың қолына өткенде Алманов Темірбек Жүргеновпен және т.б. бірге қызылдарға өтсе, өзге қызметкерлер Алаш Ордамен бірге ақтарға өтеді. Ақтар жағына өткендер Алманов пен Жүргеновтің туыстарын қыспаққа алып, малдарын тартып ала бастайды. Мысалға Жүргеновтің ауылынан 300 түйені айдап апарып ақтарға береді. Осы құжатта Т. Жүргенов пен Ұ. Құлымбетов арасындағы өзара келіспеушілік туындап, екі топ құрылғандығы және оның Ырғыздағы ахуалға ықпалы туралы да айтылады [12].

Дәл осындай Темір уезіндегі жағдай БК(б)П Ақтөбе губкомы бюросы мен хатшылығының жабық отырысында қаралады. Губерния прокуроры Бисалиевтің 1926 жылғы 24 желтоқсанда берген қорытындысы бойынша уезде алаштық-байлар тобы құрылып, олар халық арасында іріткі салып отырғандығы, Торғай уезіндегі сайлау науқаны кезінде бұл топ кеңестік және партиялық аппаратқа толықтай өз ықпалын жүргізу үшін жұмыс жүргізіп отырғандығын айтады. Топтың басшылары өздерінің іс-әрекетін Торғай уездік прокурорының көмекшісі, БК(б)П мүшесі Жантуаров арқылы іске асырмақ болған. Осыған байланысты ол халық соты Галиевтің пәтерінде топ басшыларымен бірнеше рет кездесу өткізіп, сайлау алды кампаниясының үгіт-насихатын жүргізу мақсатында болыстықтарға адамдар жіберген екен. Ырғыз елді мекенінде Жантуаров осы топтың басшыларының бірі Асқарбек Қадырбаевпен кездесу өткізеді.

Осы жабық отырыстың хаттамасында алаштық-байлар тобына қатысы бар деген бірнеше адамның аты-жөні аталады: Мұғаджар болыстығының 10-ауылының азаматтары Өтеубай Тналин, Қали Тоқсарин, Темір уезінің топ басшыларының бірі Құдайберген Дүйсенбин, Қалменов, Елтай Каналин, Есенғұлов, шалқарлық топтың жетекшісі Тоқтығұлов Ержан (Токтуғұлов Иржан), торғайлық топтың жетекшілерінің бірі Қазгелді Қарпықов, ауыл мұғалімі Мырзағұл Атаниязов және т.б. [13]. Осында аты аталғандардың үстінен қылмыстық іс қозғалып, ұзақ уақытқа созылған тергеу жұмыстары жүргізілген [14].

1927 жылы ОГПУ-дің Ақтөбе губерниялық бөлімінің өкілі Ф. Ковальшкіннің берген Айыптау шешімі бойынша Шалқар уезінің азаматтары: Саркебаев Байділдә, Тұнғаншин Ахмет, Сабенов Бақыт, Қыйсықов Тұрмағамбет, Ақбаев Жүсіп, Сандыбеков Жанназар, Хасанов Шайхұлы, Қарабаев Асу, Тортумбаев Арықбай, Сарыбатыров Оспан, Шектібаев Қауыпбай, Мамытов Рахматулла, Уразалин Сейдалы, Тотанов Расы және Тоқтығұлов Ержан қылмыс жасағандары үшін айыптайды. Оларға қойған айыбы: Ақтөбе губерниясының Шалқар уезінде осы топтың адамдары бұрынғы Ырғыз қазіргі Шалқар уезінде 1920-1921 жж. кеңестік биліктің орнығуынан кейін халық арасында «партия» деп аталып кеткен екінші топпен қарама-қайшылықтар туғызған бай-шенеуніктік ұстанымда болған және олардың басым бөлігі азамат соғысы кезінде буржуазиялық-ұлтшыл қозғалыс «Алаш Орданың» белсенді мүшелері болған.

Одан әрі қарай екі топтың арасындағы наразылықтың тамыры тереңде жатқанына шолу жасай келе, олардың 1916 жылғы көтеріліске кейбірінің қатысы бар-жоқтығына да тоқталады, Сондай-ақ 1917 ж. ақпан революциясынан кейінгі Торғайда өткен облыстық қазақ съезінің шешімі бойынша Азаматтық комитеттер, әскери-өндірістік комитеттер құру және Уақытша өкіметті қолдау мен соғысты аяғына дейін жүргізу туралы шешімдер қабылданғаны айтылады. Осы Азаматтық комитет құру үшін сайланған комиссияның құрамына Ырғыз уезі бойынша съездің делегаты болып қатысқан Қыйсықов Тұрмұхамед пен Хасанов Шайқұл кірсе, Облыстық әскери-өндірістік комитеттің мүшелігіне Бекбаев Сарқыбай сайланады.

Аталмыш съезде Торғай облыстық басқармасының аудармашысы Мұхамедияр Тұнғаншиннің (Ахмет Тұнғаншиннің ағасы) Орынбор жандарм басқармасында қызмет еткені үшін делегаттар құрамынан шығып қалғандығы, оның съездің хаттамасында тіркелгенін айта келіп, осыдан кейін Ырғызда азаматтық уездік комитет құрылып, оның мүшелігіне – Теміров, Сейдалин, Қыйсықов және т.б. кіреді. Қызылжар болыстығының Азаматтық комитетінің төрағасы Қартбай Байұзақов, Белқотыға – Мамыт Дуабаев (Мамытов Рахматулланың әкесі), Байсаққа – Уразалин Сейдалы болады.

1917 ж. маусым-шілдеде Ырғыз уездік Жер басқармасы құрылып, оның құрамына Сейдалин Қырымгерей, Теміров; Шонанов Т. және т.б. кіреді.

1918 ж. ақпан-наурыз айларында Ырғызға Тұнғаншин Мұхамедияр келіп Ырғызда жұмысшы депутаттар кеңесін құрады және оның төрағалығына қазақ «Алаш» партиясының мүшесін, осы уақытқа дейін осы партия атынан Учредительный жиналысқа Торғай сайлау округының №1 тізімі бойынша ұсынылып келген Тел Жаманмұрыновты бекітіп, мүшелігіне Қыйсықов Тұрмұхамед, Хасанов Шайқұл, Тұнғаншин Ахмет және Тұнғаншин Сейдалы (ағайынды Тұнғаншиндер сұлтандар «ақ сүйектердің ұрпағы») өтеді. Одан әрі Торғайды Дутов армиясының басып алған тұсындағы олардың қызметіне тоқталады да, 1919 жылы Ырғызды Алаш Орда отрядтары қоршап алғанда олардың басында Теміров, Сейдалин, Дулатов және т.б. болғандығын көрсетеді. Алаш Орда шегінде олармен бірге Жұбанов Қуаныш, Ақбаев Жүсіп, Арықбаев Дүйсенқұл және т.б. бірге кетеді де, ауруға шалдыққан Жаманмұрынов ауылда қалып, Бекбаев, Сарыбатыровтармен бірге тұтқындалады, бірақ екі айдан кейін босатылады. Алаш Орда отрядына Тайбазаров Әбіш те қашып келіп қосылады.

Алаш Орданың Ырғызға келген тұсында: Жаманмұрынов Тел – Ырғыз Жер басқармасының мүшесі, Сарыбатыров Ұ. – Жер басқармасының хатшысы, Бекбаев Сарлыбай – уезд басқармасының көмекшісі, Ақбаев Жүсіп – Алаш Орда отрядының азықтүлік дайындаушысы, Жомартов Ж. – уездік милиция бастығы, Баранқұлов Т. – Қарабұтақ милициясының бастығы, Сесикенов Бурмухамед – взвод немесе рота командирі, Уразалин Сейдалы – болыстық жер басқармасының төрағасы, Шектібаев Қауыпбай – болыстық жер басқармасының хатшысы, Сандыбеков Жанназар да және т.б.

Осы тұста Ұзақбай Құлымбетов те Киселевпен тіл табыса алмаған соң алашордашылар жағына өтеді, кейін осы үшін айыптауға ұшырайды [15].

Міне, бұл бір құжатта ғана айтылған тағдыры талқыға түскен азаматтар, қайраткерлер жайында қысқаша болжамымыз.

Ал келесі құжаттарда БК(б)П Қазақ өлкелік комитетінің ірі бай шаруашылықтары және бұрынғы әлеуметтік жіктер мен рулық топтарға кірген адамдардың шаруашылығы мен өндірістік жабдықтарын кәмпескелеу туралы мәселе бойынша дайындалған баяндауында жүргізілген іс-шаралар барысы баяндалады [16].

Архив құжаттарын және тарихи зерттеулерді талдау барысында байқағанымыз большевиктік төңкерістің алғашқы жылдарында партия мен кеңес өкіметі ұлттық мемлекеттік құрылыстың маңызды мәселелерін жүзеге асыру барысында әртекті интеллигенция («Алаш» қозғалысының, троцкийшілер) өкілдеріне сүйенуге мәжбүр болып, ал елде кеңестік билік нық орныға бастаған кезде РК(б)П-ның X съезіндегі ұлт мәселесінің шешіміне орай кеңес өкіметіне қарсы әрекет етер деген желеумен үкіметке зиянды қайраткерлерден құтылуды жөн деп санап, оларды «ұлтшылдар» мен «жікшілдер», «сәдуақасовшылдық», «рысқұловшылдық»,

«қожановшылдық» атандырып, қуғындай бастады. Бұл жергілікті аймақтарда барынша қызу қолдау тауып, кең өріс алғандығын төмендегі құжаттардан көруге болады.

БК(б)П Ақтөбе қалалық комитетінің Ақтөбе станциясының пойыз қызметі ячейкасының 1928 жылғы 23 қарашадағы жиналысының күн тәртібіне қойылған үш мәселенің бастысы

«Сәдуақасовшылдық туралы» болған. Онда бірінші болып сөз алған Шевель Қазақстанда орын алып отырған «сәдуақасовшылдық» теориясы бұл нағыз ұлттық-буржуазиялық ағым деп бағалаудан бастайды. Сәдуақасовтың теориясы мен біздің партияның бағытының алшақтығы мынада деп көрсетеді:

1. Сәдуақасов ұсынып отырған Қазақстанды индустрияландыру, яғни завод пен фабрикалар салу арқылы өнеркәсіп кадрларын дайындау болса, партияның ұстанымы Қазақстан ауылшаруашылық – малшаруашылық ел ретінде Бүкілодақтық индустриализацияны шикізатпен қамтамасыз ету керек;

2. Сәдуақасов тобы ұсынып отырған ұлт мәселесінде – ұлттық және шаруамәселесін бір мәселе ретінде көтеруі тіпті қисынсыз, өйткені ұлттық мәселе ол тұтас ұлтты қамтиды, ал шаруа мәселесі тек шаруаларды ғана қамтиды. Оның қазақ байын деревня кулактарымен салыстыруы да дұрыс емес, себебі кулактар тек экономикалық кедейшілікке әсер етсе, қазақ байы Қазақстанның басым жұртшылығына экономикалық та, саяси тұрғыдан да ықпал жасайды деп түсіндірмек болған.

3. Партия басшылығын толықтай 100 пайызға қазақтандыру жөніндегі Сәдуақасовтың пікіріне салар болсақ, онда барлық басшылық аппаратына қазақ интеллигенциясын отырғызады және бүкіл билікті өз қолдарына тартып алмақ дей келе, Шевель, Сәдуақасов тобы қазақ буржуазиясының мүддесін ашық қорғап отыр деп тоқтайды [17].

Ақтөбе облыстық архивінде сақталған 1928 жылы 8 және 16 мамырда ұлтшылдардың оппозициялық тобының қызылордалық ұйымының ісін қараған Өлкелік Орталық Бақылау комиссиясы төралқасы мәжілісінің материалдары тізімінің көшірмесі тігілген. Мұнда бірнеше хаттама көшірмелерімен қатар Орымбаевтың шағымы, Мұстамбаевтың, Сұлтанбековтың, Сәдуақасовтың істері жөніндегі қорытындылар мен оларды сұраққа алған хаттамалардың, Бақылау комиссиясының, губкомның мәжіліс хаттамаларының және Голощекиннің партияның ішкі ахуалы жөніндегі баяндамасы бойынша қарардың көшірмелерінен байқағанымыз партиялық тазалау мен қазақ интеллигенциясын, алашордашыларды құдалау науқаны республиканың басқа өңірлерінде де жаппай жүзеге асырылып жатқандығын дәлелдейді [18].

Жалпы, күштеп ұжымдастыру, кәмпескелеу, ет дайындау, астық дайындау науқаны кезінде де жазалау, отырықшыландыру науқанында жазалау, одан бөлек халық жауларын анықтаудың түрлі науқандары, тіпті, оңшыл, солшыл оппортунизм, жоғарыда айтқанымыздай «рысқұловшылдық», «қожановшылдық», «сәдуақасовшылдық», т.б. әр түрлі науқандарда қазақ ұлттық интеллигенциясымен қатар жергілікті өңірлердегі қайраткерлерді, сауатты, училище бітірген мұғалімдерді, діни қызметкерлерді, ел тірлігіне араласқан бай-болыстарды және олардың ұрпақтарын да аяусыз жазалап отырған. Ал ондай жазалауларды іске асыру үшін жергілікті халық арасында іріткі сала отырып оларға арыз-шағымдар жазғызғандығын БК(б)П Ырғыз аудандық комитеті бойынша «Саяси хабарламалар» («Политические донесения») ісінде жинақталған құжаттар айғақ бола алады [19].

Сонымен қатар кезінде Батыс Алаш Орда ұйымына қатысып, Досмұхамедовтермен тікелей қызметтес болған, алашордалық милиция қатарына халық ішінен жігіттер жинаған оралдық, кейіннен Темір уезінде әртүрлі қызмет атқарған бірде революционер, бірде алашордашыл С. Қаратілеуовтің өмірбаянымен таныса отырып, Ақтөбе өңірі ғана емес жалпы Батыс Алаш Орда ұйымының қызметімен арақидік танысуға мүмкіндік береді [20].

Көріп отырғанымыздай, өткен ғасырдың 20-30-жылдардың өн бойында алаш идеясымен рухтанып, революциялық төңкеріс жылдарынан бастап кеңестік билікке әртүрлі деңгейде араласқан қазақ қызметкерлерінің барлығына «ұлтшыл» деген айып тағылып, басында біртіндеп, кейіннен жаппай қызметтерінен қуылып, саяси айыптаулар тағылды. Олардың әрбір қадамы бақылауға алынып, олардың әрқайсысының соңдарына салған «тыңшылардың» хабарламалары Ішкі істер халық комиссариатының Мемлекеттік саяси басқармасының ерекше бөлімінде жинақталды. Мысалға, солардың бірі Брекешев Бисекенің өмірбаянына көз жүгірте отырып сол тұстағы аумалы- төкпелі кезеңдегі қазақ оқығандарының да бірде оң жағалауда, бірде сол жағалауда, тіпті ағынның бағытымен кетіп, өз көзқарасы мен пікірін жоғалтып алғандардың да көп болғандығы шындық. Б. Брекешев 1898 ж. бұрынғы Орал облысы, қазіргі Ақтөбе округының Темір уезінің Ембі ауылында кедей отбасында өмірге келген. Темірдегі 2 сыныптық орыс-қырғыз мектебін 1913 жылы бітірген соң, Ақтөбе мұғалімдер семинариясына түседі. Темірдегі өзі бітірген орыс-қазақ мектебіне мұғалім болып орналасқан ол біртіндеп қоғамдық өмірге араласады. Өз өмірбаянында ол барынша алашордалықтарды жамандап көрсетуге тырысады да, кеңестік билікке араласқан жолын қызмет сатысымен тізіп шығады, бірақ 1928 жылдан бастап белгісіз біреулердің қаралауы басталғандықтан ісі сотқа берілгендігін, бұл әділетсіз екендігін өзінің ақталып шығып, қайтадан қызметке алынғанын жазады [21].

1932 жылдың 10 желтоқсанында қабылдаған партия қатарын тазалау жөніндегі қаулысын талқылаған БК(б)П Ақтөбе облыстық комитетінің бюросы мен облыстық Бақылау комитетінің мәжілісінде облыстың барлық мекемелерінде қаулыны жедел түрде талқылаудан өткізіп, бар күшті партия қатарын тазалауға жұмылдыру туралы шешім қабылданады [22].

Ақтөбе облыстық ОГПУ-дың Ерекше бөлімінің «аса құпия» белгімен облыстық партия комитетінің жауапты хатшысы Максимов пен облыстық Бақылау комиссиясының төрағасы Бейлиннің атына жазған 1933 жылы 25 наурызында берген баяндау-хатында облыстағы контрреволюциялық ұйымдар 1930 жылдан бері Ақтөбе, Ақбұлақ, Ойыл, Темір, Табын аудандарында бірнеше ауылдардағы бөлімшелері арқылы өз қызметін жүргізіп келгендігін айтады. Облыстық орталықта 25 адам: Қаналин Елтай (Темір ауданы), Жауымбаев Қожғали, Өтепбергенов Ілияс (Табын), Қожахметов Бексұлтан (Ойыл), Құлбасов Жұмабек (Ойыл), Нейталиев Ысқақ (облыс орталығынан), Нұрпейісов Ерпейіс (Ойыл), Сарбасов Абдулла және т.б.

Ұйымның әлеуметтік құрамы: буржуазиялық ұлтшылдар – 5, байлар – 11, буржуазиялық жаңғырғандар – 10, Көптілеуов, Нұрпейісов Е. және т.б. партия мүшелері.

Ұйымның облыстық және аудандық басшылары шаруашылыққа ықпалдарын тигізу мақсатында жер басқармасы, колхоз жүйесі, астық дайындау, қаржы және кеңестік ұйымдар, тұтынушылар кооперациясы, прокуратура мен сот-тергеу, халық ағарту, т.б. шаруашылық ұйымдарына кіріп, сенімге ие болып алғандар. Айыптаушылардың көрсетулері бойынша контрреволюциялық ұйымның басты мақсаты:

1. тұтастай алғанда аудандардың шаруашылығын қирату;
2. Орта Азияға жаппай көшуді ұйымдастыру;
3. бүлікшіл көтерілісшілерді ұйымдастыру болған.

1931-32 жж. Табын, Ойыл, Жилокосинск аудандарындағы жаппай көшу осы ұйымның ісі деп таниды.

Ұйымның пайда болуы Каналин мен Сарбасовтардың істерінен басталатындығын, олардың Алматыда отырып нұсқау бергендерін Сарбасов, Шегебаев, Сисенов, Нейталиннің, Нұрпейісовтердің жауаптарынан үзінді арқылы көрсете отырып, тергеу ісінің жалғасатындығын айтады [23].

Ал оның жалғасы ретінде 1933 жылы 8 сәуірдегі №2 баяндау-хатында буржуазиялық-ұлтшыл бай-көтерілісшілердің контрреволюциялық ұйымының әшкереленгендігі туралы баяндалады. Онда көрсетілгендей БК(б)П қатарына контрреволюциялық бағыттағы ұлтшыл элементтердің еніп кетуі сол ұйымның мүшелері берген жауаптары бойынша анықталған. Бай ортадан шығған, бұрынғы алашордашыл, бұрынғы облыстық жер басқармасы меңгерушісінің орынбасары, БК(б)П мүшесі Жауымбаев Қажғалидің көрсетуі бойынша, ол әуелден-ақ контрреволюциялық топтың мүшесі ретінде солардың мүддесін жүзеге асыру мақсатында партия қатарына өтіп, астыртын түрде экономикалық кедейленуге, аштыққа итермелейтін жолдарды қарастырып, қаскөйлікпен айналысқан. Бұған қосымша, жаппай ұжымдастыру саясаты мен тап ретінде байларды жоюға қарсы болғандықтан осында контрреволюциялық әрекетке көшкен. Алаш Орда мүшесі ретінде ол ауылдық хатшы болған, екінші рет партия қатарына өткенде өз қызмет бабын тиімді пайдалануды мақсат тұтқандығын айта келіп, партия қатарында бұрынғы алашордашылар – Наренов, Молдағұлов, Ерпейіс Нұрпейісов, Көптілеуов, Жұмағалиевтер бар екенін айтқан.

Ұйымның мақсаты кеңес үкіметін құлату болғандығын әшкерелеген комиссия табындық Имандосов, Жұбанқұловтардың жауаптарынан үзінді береді. Имандосов өз кезегінде кеңес билігінің астық дайындау, салық, ұжымдастыру мен байларды қудалау саясатының дұрыс еместігін, оның халыққа қарсы жүргізген саясат екендігін түсінгендіктен Өтепбергеновтің ұйым құру жөніндегі ұсынысын бірден қабылдағанын айтады.

Ал Жұбанқұловтың жауабы: Олар Тілегеновтің (ол да партия мүшесі) үйінде өткізген бас қосуда Қарақалпақстан мен Түркменстанға көшіп кетуді ұйымдастыру мәселесі, көтерілісші түрікмендерге қосылу және колхоздарды ыдырату мәселесі де талқыланады. Жиында Қырылдақов Құрманғали екінші және үшінші ауылдарда көшіп кетуге дайындық топтарын құрғандығын жеткізген. Өтепбергенов болса 36 мен 37 ауылдарда қызмет бабымен болғанда Қолдаяқов арқылы үгіт жүргізгенін айтса, Тілегенов құрамында өзбек, түрікмендер бар қарулы бандалар аудан орталығын басып алуды күтіп отырғандығын жеткізеді. Сондай-ақ ол 5, 6, 7, және 1 ауылдарда жұмысты адайлардың арасында ықпалы жүретін Шопанов арқылы бай Бекмағамбетовті іске тарту қажеттілігін және Шопанов екеуінің Түрікменияға барып қайтқандықтарын айтады.

Болыс басқармасының ұлы, №3 қой совхозының бұрынғы директоры, партия қатарына кулықпен өтіп алған Айсиннің көрсетуінде совхоздарды басып алуды ұйымдастыруды Қой өсіру тресті директорының орынбасары, партия мүшесі Нұрмағамбет Шамгунов басқарған. Ол Буребаев арқылы ауылдардан ақпараттар алып отырған. Буребаевты қолдаған Исенғарин мен

Бикбаулов екеуі бандыларды ұйымдастыру мен көшуге дайындыққа көмектескен. Ал партия мүшесі, бұрынғы Ойыл прокуроры Нұрпейісов пен бұрынғы алашордашы, Ойыл Революциялық атком төрағасының орынбасары Жұмағалиевтер өз жауаптарында барлығын ұйымдастырушы бай ортадан шыққан, КСРО Сыртқы сауданың Қазақ өлкелік уәкілінің орынбасары Алматыда тұратын Наренов екенін және оның түпкі мақсаты Кеңес өкіметін құлату болғандығын көрсеткен.

Сонымен тергеу ісінің қорытындысында көрсетілгендей, Табын, Темір, Шалқар, Ойыл, Ақбұлақ және Ақтөбе аудандарындағы контрреволюциялық ұйымның қызметі әшкереленіп, облыстық контрреволюциялық орталық, 6 аудандық орталық және 48 ауылколхоздық ұйымдар жойылып, осы іс бойынша барлығы 45 партия мүшесі мен кандидаттары тұтқындалып, 20-сы тұтқындалмаған деп қол қойған ОГПУ-дың облыстық бөлімінің бастығы Кеммер мен Ерекше бөлімнің бастығы Титов қол қойған баяндау-хатта [24].

Мұның өзі, патша жандармериясының қулық-сұмдығына жетік, қашып-пысып жүріп әбден төселіп алған Голощекиннің тікелей басшылығының барысында өте тыңғылықты түрде жүргізіліп ұлтжанды қайраткерлер мен іс басында жүрген азаматтарды бір-біріне айдап салу немесе олардың соңына «жансыздарды» салу арқылы жүрді.

Ел басына түскен қиыншылықтарға қарамастан партия жауларын іздестіру ісі тоқтаусыз жүргендігін БК(б)П ОК Маленков пен БК(б)П Қазақ өлкелік комитетіне Асриевке «өте құпия» түрде берілген ақпараттық мәліметте партия жауларының партиялық құжаттарын тексеру барысында әшкереленген фактілерді тізеді:

1. троцкийшіл-зиновьевшіл азғындардың;
2. ақгвардияшылар, кулактар, байлар, дін қызметкерлері мен молдалардың;
3. алаяқтар мен алдамшылардың;
4. партия қатарына алдап кірген жат адамдардың;
5. алашордашылардың тізімі берілген.

Алашордашылар деп көрсетілгендер: Ахмедов Еркен – милиционер болған, Бекмамбетов Темір – 1918-19 жж. Алаш Орда офицері, алашордашы Көпжасаровтың Колчакқа барғанында оның адъютанты болғандығын партиядан жасырғаны үшін 1928 жылы тазалауда қатардан шығарылған [25, 72-п.].

Келесі осындай ақпараттық мәліметте де Т. Бекмамбетов пен Е. Ахмедов есімдерімен қатар Көптілеуов Мұхамедиярды көрсеткен [25, 124-п.].

1935 жылғы БК(б)П Ақтөбе облыстық комитетінің берген тізімі бойынша облыста 136 Алаш Орда мүшесі болған. Осы тізімді толық және құжат орыс тілінде болғандықтан олардың аты жөнін түпнұсқа күйінде сақтау үшін аудармасыз беруді жөн көрдік [26]:

Список членов-партии «АЛАШ-ОРДЫ»

№	ФИО	Где проживал	Какое участие принимал в Алаш Орде
1.	БЕКМУРЗИН Садыб.	г. Иргиз.	1919 г. помогал отрядам Алаш-Орды
2.	САТАЕВ Кинжегалин	г. Уил.	Член Земской Управы
3.	ШЕКТЫБАЕВ Сапсет	г. Уил.	Член Земской Управы
4.	УПИРОВ Саменгарии	г. Уил.	Член милиции. Чл. Управы
5.	УПИРОВ Хайрулла	г. Уил.	Пред. суда
6.	ИСТЛЕУ Саги.	г. Уил.	Член Правительства
7.	КУБЫШЕВ Джитыбай	г. Уил.	Секретарь след.комиссии
8.	ТЮРСБАЕВ Басыр.	г. Уил.	Смотритель тюрьмы

9.	БИСАЛИЕВ Мукаш.	г. Уил.	Член Управления
10.	КУТГУТШИН Сатыгал	г. Уил.	Министр почтател.
11.	УПИРОВ Абдреш.	г. Уил.	Секретарь Уезд. милиции
12.	ТИТБАЕВ Досмухамб.	г. Темир	Состоял при отряде войск А-О.
13.	ТУРМУХАМЕДО В Исен	г. Темир	Отступал в месте с чл. П-ва
14	СУЛТАНГАЛИЕВ Ромаз.	г. АкБулак	Командир эскадрона
15.	ДОСМУХАМБЕТ ОВ Апар	г. Темир	Член. Правительства
16.	КАРАТАЕВ Музафар	г. АкБулак	Адъютант произв. грабежа
17.	МУРТАЗИН Абдрахман	г. АкБулак	Добровolec
18.	МУРТАЗИН Ғазиз	г. АкБулак	То же
19.	КАРАТАЕВ Успан.	г. АкБулак	То же
20.	СЕКЕТОВ Шариф.	г. Уил.	Судья, член. Обл.Управы
21.	ИСЕНБАЕВ Машиш	г. Уил.	Д-тель милиции
22.	УСПАНОВ Миргалии	г. Актюбинск	Был сотником
23.	КОНУРБАЕВ Макит.	г. Актюбинск	Был хорунжий
24.	ЖУМАЛЫКОВ Тумек	г. Актюбинск	Сборщик налогов
25.	УДАБАЕВ Санияз	г. Актюбинск	Служил милиционером
26.	КАИБАГАРОВ Изгали	г. Актюбинск	Нарсудья
27.	БИЛЬМУХАМЕД ОВ Т.	г. Актюбинск	
28.	МЕНДЫБАЕВ Мукиш	г. Актюбинск	Член Уильской Земской Управы
29.	БЕРКАЛИЕВ Баигазы	г. Уил	Отдельный член.
30.	МАГДАЕВ Махмут	г. Челкар.	Отдельный член.
31.	МАХМУТОВ Суж.	г. Челкар.	-"
32.	АКМУХАМЕДОВ Туреб	г. Челкар.	-"
1	2		3 4
33.	КАНАЛИН Илтай	г. Темир	Интендант
34.	БАЙЛИЧИН Муртаз	г. Иргиз	Сочувствовал уставу А-орды.
35.	ШАНОВ Тильж.	г. Иргиз	Член Уильс. Земской Управы
36.	КАЛЬМЕНОВ Нураш.	г. Темир	Член Правительства
37.	ИСЕНГУРОВ Гумар	г. Темир	Член Правительства
38.	ГЛЕУБАЕВ Досмуха.	г. Темир	1919 г. был в АОрде
39.	УЛЕБАЕВ Утеген.	г. Челкар.	Член партии АОрды
40.	УРЗАЛИН Саидалы.	г. Иргиз	Член партии АОрды.
41.	КЕНШЕНБАЕВ Дсульб	г. Иргиз	Член партии АОрды
42.	БЕКМУРЗИН Камдер.	г. Иргиз	Член партии АОрды
43.	ДВЛЕТОВ	г. Иргиз	Член партии А-
44.	КАНАЕВ Аймарка.	г. Иргиз	Член партии АОрды

45. АКБАЕВ Джусуп.	г. Иргиз	Член партии АОрды
46. ХАСЕНОВ Шайхул.	г. Иргиз	Член партии АОрды
47. ЖУБАНОВ Куаныш	г. Иргиз	Член партии АОрды
48. СЕСЕКЕНОВ Берму.	г. Иргиз	Инструктор военного обучения
49. БАШБАЕВ Абдарзак	г. Иргиз	Вахмистр отряда
50. САРБАТЫРОВ	г. Оренбург	Нач. милиции
51. КОЛУБЕКОВ Абдрах.	г. Актюбинск	Член Правления А-Орды
52. УДЕРБАЕВ Шах.	г. Актюбинск	Служил в канцелярии
53. АРГУМБАЕВ Уразбай	г. Иргиз	Рядовой член
54. АШИКОВ Ханистай	г. Иргиз	Командир взвода
55. ЖУМАРТОВ Жален	г. Оренбург	Нач. милиции
56. БЕКБАЕВ Барлыбай	г. Иргиз	Пред. Вол. Земск ой управы
57. КАДЫРОВ Ахметжан	г. Иргиз	Рядовой член
58. ЕСНОЗАРОВ Емузис	г. Иргиз	Рядовой член
59. ГУЛЕБАЕВ Утеген	г. Иргиз	Адъютант
60. Турумов Нугман	Хобда	Член партии АОрды
61. Иматулин Валий	г. Акбулак	Член партии АОрды
62. Туменов Карым	г. Акбулак	Член партии АОрды
63. Колубеков Абдула	г. Иргиз	Член партии АОрды
64. Турекешов Аяберген	г. Иргиз	Член партии АОрды
65. Аяпов Сурнашай	г. Иргиз	Член партии АОрды
66. Гартышбаев Арыкбай	г. Иргиз	Член партии АОрды
67. Супханов Ажитай	г. Уил	Пред. управы
68. Шектымбаев Сисен	г. Уил	Член партии АОрды
69. Утегенов С.	г. Уил	Член партии АОрды
70. Умаров Салигарий	г. Уил	Член партии АОрды
71. Умаров Хайрула	г. Уил	Член партии АОрды
72. Умаров Абраш	г. Уил	Член партии АОрды
73. Кудукжанов Садыл	г. Уил	Член партии АОрды
74. Кубышев Джансыбай	г. Уил	Член партии АОрды
75. Тюребаев Басар	г. Уил	Зав. ардомом при А-Орде
76. Саркенбаев Бальдель	г. Иргиз	Член партии АОрды
77. Кушмамбетов Тугил	г. Иргиз	Член партии АОрды
78. Кочужбеков Сепд.	г. Тургай	Член партии АОрды
79. Сарбисов Сабир	г. Тургай	Член партии АОрды
80. Юсупов Мурис	г. Тургай	Член партии АОрды
81. Ирисепов Амереш	г. Тургай	Член партии АОрды
82. Юсупов Ахмед	г. Тургай	Член партии АОрды

83	Байсетов Сайсух	г. Тургай	Член партии АОрды
84	Карпиков Казгельден	г. Тургай	Член партии АОрды
85	Тунгачен Ахмет	г. Иргиз	Член партии АОрды
86	Даурабаев Муса	г. Иргиз	Член партии АОрды
87	Тулибаев Утенег	г. Иргиз	Член партии АОрды
88	Бекмамбетов	г. Актюбинск	Бывший А- Ординский офицер
89	Джаманмурунов	г. Актюбинск	Член партии АОрды
90	Айнабеков	г. Актюбинск	Член партии АОрды
91.	Баимагамбетов Габайдула	г. Иргиз	Член партии АОрды
1	2	3	4
92.	Наватов Аумурза	г. Актюбинск	Пом. командира А-Орды
93.	Тлепов Каракпай	г. Челкар	Член партии АОрды
94.	Басагаринов Джумабай	г. Иргиз	Член партии АОрды
95.	Мамаков Абукарим	г. Иргиз	Член партии АОрды
96.	ШАБАНОВ Кулмурза	г. Иргиз	Член партии АОрды
97.	ЖАКСЫБАЕВ Джалгаспай	г. Иргиз	Служил в Армии А-Орды
98.	АЮБЕКОВ Юбрай	г. Иргиз	Служил в Армии А-Орды
99.	МАМБЕТОВ Саймакан	г. Иргиз	Член партии А-Орды
100	МАМБЕТОВ Абдрахман	г. Иргиз	Член партии АОрды
101	ИСЕНТАЕВ Искали	г. Актюбинск	Член партии АОрды
102	КЕНЖЕБАЕВ Джакуп	г. Актюбинск	Член партии АОрды
103	ДИНТАЕВ Жулман	г. Актюбинск	Пред. Земской Управы
104	ЕБРАЕВ Ереке	г. Карабалык	Член партии АОрды
105	ТУРГАМБАЕВ Рысмагамбет	г. Актюбинск	Член партии АОрды
106	АЛДЫНАЗАРОВ Нурмагамбет	г. Актюбинск	Член партии АОрды
107	БЛАСПАЕВ Джумаш	г. Иргиз	Член партии АОрды
108	ДЖУМАГУЛОВ	г. Костана й	Член партии АОрды
109	ИТЕКЕНОВ Байкадам	г. Иргиз	Член партии АОрды
110	АМАНТАЕВ Досан	г. Челкар	Член партии АОрды
111	ДОЩАНОВ Сагындык	г. АлмаАта	Член партии АОрды
112	УРАЗАЛИН Джумабай	г. Оренбург	Член партии АОрды
113	ИБРАГИМОВ Кали	г. Оренбург	Член партии АОрды
114	БАЛГУНОВ Керей	г. Уил	Член партии АОрды
115	КАРАТАЕВ Сыддык	г. Уил	Член партии АОрды
116	ЖУНУСОВ Сахиулла	г. Челкар	Член партии АОрды
117	САРИХУДЖИН Амре	г. Уил	Бывший А- Ордынский
118	ЧИМАНОВ Данагул	г. Челкар	офицер

119	КАРМАНОВ Сеилкан	г. Карабалык	Член партии АОрды
120	АЕТОВ Кенжетай	г. Карабалык	Член партии АОрды
121	ЕРЕКЕШОВ Абдрахман	г. Иргиз	Член партии АОрды
122	ЮСУПОВ Уразке	г. Табын	Бывший А-Ордынский офицер
123	ДОСПУЛОВ Темиргалии	г. Костанай	Член партии АОрды
124	КАРБЕКОВ Муртаза	г. Убаган	Член партии АОрды
125	ИСАБАЕВ Кияш	г. Актюбинск	Член партии АОрды
126	КУЛЬТЛЕУОВ Карабай	г. Челкар	Член партии АОрды
127	ИСМАГУЛОВ	г. Костанай	Член партии АОрды
128	БАКЧАКОВ Нургазы	г. Карабалык	Член партии АОрды
129	КИНЖЕБАЕВ Тулекберген	г. Челкар	Член партии АОрды
130	СУГУРОВ Токтамыс	г. Актюбинск	Член партии АОрды
131	КУЧЕРБАЕВ Идрис	г. АлмаАта	Член партии АОрды
132	КОНЖАНКУЛОВ Серады	г. АлмаАта	Член партии АОрды
133	АЙМАКОВ Шукен	г. Челкар	Член партии АОрды
134	ДАНДЫБАЕВ Досмагамбет	г. Челкар	Член партии АОрды
135	СИРАЛИН Закир	Степной р-н.	Член партии АОрды
136	ДЖОЛДАСПАЕВ Мурзагали	г. Актюбинск	Член партии АОрды

Берілген осы және 1936 ж. қайталанған тізімге қарап отырып «Алашорда» үкіметі мен «Алаш» партиясы және оның басшылары мен мүшелерінің, қайраткерлерінің үстінен қылмыстық іс қозғау үшін тергеу орындары ұзақ әрі өте тыңғылықты түрде дайындалып, аяусыз күрес жүргізгендігін байқаймыз.

1935 жылғы желтоқсандағы партия қатарын тазарту туралы берілген арнайы анықтамада да жоғарыда есімі берілген троцкийшілер, ақгвардияшылар мен алашордашылардың есімдері және олардың атқарған қызметтеріне қысқаша сипаттама берілген [27].

Партия қатарын тазалау, әсіресе алашордашыларды әшкерелеуге қатысты БК(б)П Қазақ Өлкелік комитетінің қаулысына байланысты Ақтөбе облыстық комитетінің бюро қаулысында әрбір айдың 10-20-сы және 30 күні аудандық комитеттер облысқа әрбір онкүндікте ақпараттық есеп беріп отыруға тиіс болған [28].

Облыстық партия комитетінің тарапынан жүргізілген мұндай тазартулардың қатарында аудандық оқу бөлімінің меңгерушісі Ахметовтің үстінен қозғалған істе де оның алашордашылар Накатеков, Шулановтармен байланысы анықталып, қызметінен босатылады [29].

Ақтөбелік Алаш қайраткерлері мен қатардағы қарапайым мүшелерін қудалау ісі 1939 жылы да жалғасып отырғандығын облыстық партия комитетінің есеп-статистикалық секторының меңгерушісі берген анықтамадан анық байқалады. Бұл тізімді де толық және құжат берілген тілде беруді дұрыс санадық [30].

Список разоблаченных алаш–ордынцев

№	ФИО	Должность	Партийный стаж	Социальн. положение	КРАТКОЕ ОПИСАНИЕ
---	-----	-----------	----------------	---------------------	------------------

1	ИТЕМГЕНОВ Мунусбек		1919 г.	Служащий	Председатель колхоза	Был в Алаш-Орде с 1918 по 1919 г. Осужден в 1931 г. на 2 г., не принимает участие в партжизни, не имеет учетной карточки /Акт №40/
2	ШОЛАНОВ Ескаир	«—»	1 0/ХП-27	Крестьян		Сынбая-муллы и служил в Алаш-Орде
3	АХМЕДОВ Иркен	«—»	6 /УШ-23 г	Сын муллы		Исключен за службу в Алаш-Орде, дезертирство из Красной Армии связь с баями /брал взятки за укрытие объектов обложения/. /Акт №38/.
4	НУРКИН Тулеш.	Зав.фермой серктика «К арабугет»	1 7/ХП-29	Служащий		В 1918 г. был в отряде Алаш-Орды. Не проходил чистку партии в 1929 г
5	КАРИБАЕВ Кайж	Зав.школ	1	Служащий контрревол.национал.		В 193233 г. состоял в группировке ан
6	КАСАБУЛАТОВ Киреевич	Исенгалий	Директор совхоза	20/1-20		Касабулатов политически развит. Состоял членом АлашОрды, являлся одним из активных членов. Служил в армии АлашОрды. В 1933 г. Краевой контрольной комиссией объявлен строгий выговор с предупреждением за организацию националистической группы в мединституте, за зажим самокритики и клевету против решения VI Пленума Крайкома по вопросу национальной политики коренизации. Касабулатов работает в районе с 1934 г., допустил в вопросе проведения национальн. политики ряд искажений и антипартийных поступков
7	Кальменов Кальменович	Мажит	Уп равферм. Племсовх. №12	12/х-25 г.	сер едняк	Кальменов идеологически связан с руководителем контрреволюционной подпольной группы – Алаш-Орды Нареновым, который сослан в Караганду за указанное преступление./Акт № 45/.
8	Бекмагамбетов Бекмагамбетович	Темир	Спец. Облплана	21/ХП-24	Служащий	Скрыл при вступлении в партию службу офицером в Алаш-Орде. /Акт №32/.
1	ЯГОФАРОВ Хамед	Маст.кирп. Зав.ода	1 /Х-31 г.	Рабочий		Торговец, служил в отряде АлашОрды
2	АЛИШЕВ Жубатыр	Зам.предс.Тов-ва	1921 г.	Крестьянн		Участие в родовых группировках.
3	АБИШЕВ Жубаныш	Рыбак	1932 г.	Крестьянин		Участие в родовых группировках.

4	ИСЕНТАЕВ Тужан	Бригадир	2 6/IX-29 г.	Крестьян.колхозник.	Установлено, что Исентаев служил добровольцем в течение 9 мес. В армии Алаш-орды. Был надзирателем тюрьмы в Тургае, что скрывал от партии. На производстве работает плохо. По его вине сгорела молотилка и 2 га проса. Материал передан в судебные органы для привлечения к ответственности.
5	АЛИМКУЛОВ Алпысбай	Продавец Универмага Райпо.	27/УШЗ1 г.	Крестьян.бедняк	В 1919 г., находясь в отряде красных партизан, перешел на сторону Алаш Орды и служил добровольцем
6	КУЛЕТОВ Сарымсак	Член сарктика	1 7/IX-32 г.	Крестьян.бедняк	В 1919 г., находясь в отряде красных партизан, перешел на сторону Алаш Орды.
7	ЖУПАКБАЕВ Нагашбай	ед. кол хоза	19/Х-30 г.	Крестьян.бедняк	В 1919 г., находясь в отряде красных партизан, перешел на сторону Алаш Орды.
8	КОПТЛЕУОВ Мухамбетияр	Колхозн.	2 8/IX-32 г.	Средняк.	При вступлении в партию скрыл свою службу с 1917 г. по 1919 г. предельной земск. Управы и членом уездной управы при Алаш-Орде. Скотокрад. /Акт № 39/.
9	ШУЛАНОВА Рысты		2 5/ІУ-31 г.	Кулачка	Шуланова кульническим путем получила вр. удост. в к-ты ВКП/б/, связана со своим мужем Буламановым, сосланным в Караганду за участие в подпольной Алаш Ординской организации. / Акт№26/

Жоғарыдан көріп отырғанымыздай, ұлт жолында қызмет етіп, тағдыры талқыға түскен талай қарапайым жандар бүгінде халқына танымал Алаш қайраткерлерінің басшылары секілді қазақ елінің барлық өлкелерінде де сталиндік жүйенің қасаң қысымын көрген, жастайынан халық үшін қызмет еткен, мерзімінен оза туған аса дарынды, жанжақты таланттар болған. Олар кез-келген партиялық ұйымдастыру істерінде, құрылтайлар өткізуде, бағдарлама жасауда, көркем әдебиетте, публицистикада, ғылымда, педагогикада, дипломатияда да қатар еңбек еткен қайраткерлер. Партияға мүше болған, ұлт үшін жандарын қиған мыңдаған қатардағы қарапайым қазақ жігіт-қыздары қаншама. Олар Қазақстанның барлық өлкелерінде ұлт үшін, оның жарқын болашағы үшін күресті, адал қызмет етті.

Қорытынды

Өз ойымызды ҚР ҰҒА академигі М. Қойгелдиевтің тұжырымдамасымен бекітер болсақ: «Алашқа байланысты үш тұжырымымды айтып кетейін: Бірінші ұстаным – Алаш қозғалысы неге қудалауға ұшырады? Алаш неге тыйым салынған тақырыпқа айналды? Оның бір мәселесі – геосаяси жағдайда жатыр Ал шын

мәнінде, Алаш арыстарын қудалау, абақтыға жабу, ату мен асудың ар жағында геосаяси жағдай жатыр. Олар жасқанды. Егер Қазақстан мемлекет ретінде аяғынан тұрып кетсе, егер Түркістан мұхтарияты күшейіп кетсе, онда империя үлкен бөлігінен айырылып қалатын еді. Империялық мүддесі әлсірейтін еді. Екіншіден, 1917 жылғы Қазан төңкерісі нәтижесінде билікке

келген Кеңес үкіметі сол уақытқа дейін отарлықта болған қазақ халқына өзін-өзі билеу мүмкіндігін күн тәртібінен алып тастап, оның орнына тек кеңестік, яғни таптық негіздегі билік жүйесін енгізетінін мәлімдеді. ...Үшіншіден, ұлттық құрылтай Алаш автономиясын құру туралы шешім қабылдап, оның Алашорда аталатын үкіметін және төрағасын сайлады...

Біз тәуелсіз мемлекетпіз. Бізге дербестік құдайдың берген бақыты. Біз оны қорғауымыз керек. Ал енді осыған байланысты тағы бір айтарым – қазақ жерінде 18ғасырдан бері орнаған Патша билігінде, оның үстінен ысырып тастаған кеңестік биліктің легитимдігі, заңдық негізі жоқ болатын. Заңдық билік – Алашорда, соның ізін жалғастырып келе жатқан бүгінгі Қазақстан Республикасы деп білемін» [13].

Сталиндік-кеңестік жүйе Алаш көшбасшыларын, қайраткерлері мен қатардағы мүшелерін толықтай жоқ қылғанымен, олардың өлмес идеялары қазақ халқының санасында, ал олардың есімдері ұлт жадында мәңгілікке сақталып қалды. «Тірі болсам, хан баласында қазақтың хақысы бар еді, қазаққа қызмет қылмай қоймаймын» деп артында өшпес із қалдырған Әлихан Бөкейханов пен «Ұлт ұстазы», «XX ғасыр реформаторы» атанған Алаш Орда көшбасшыларының мұрасын зерттеу, ілімін игеру бізге парыз екендігін саналы түрде ұғына отырып, осы мақаланы жаздық.

Қорыта келгенде айтарымыз, Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласын басшылыққа ала отырып, бүгінгі елімізде болып жатқан жаңғырулардың негізі Алаштық идея – ұлттық идея, халық идеясымен астасып жатқандығын сезіну қажет деп ойлаймыз. Өйткені, ұлттық рухани әлемімізді қайта жаңғырту үшін, кезінде «Оян, қазақ!» деп ұрандаған Міржақып Дулатовтың «Егер керегіңе жарап жатсам, мені пайдалан» деген сөзіне сай Алаштық идеяда өскелең ұрпақтың болашағына жарайтын ұстанымдарын түсініп, игере алсақ болашаққа нық қадаммен бара аламыз.

Ұсыныс

Барлық облыстық Ұлттық қауіпсіздік комитетінің архивтерінде жұмыс істеуге мүмкіндік берілсе, жоғарыда тізімде көрсетілген Ақтөбе өңірлік алашордалық қайраткерлердің тағдырына қатысты жеке құжаттармен танысуға мүмкіндік туып және оларды халқымен қайта қауыштыруға, олардың саяси-қоғамдық қызметтері бағаланып, есімдері ақталып, республикамыздың әрбір өлкесінде Алаш қозғалысы өкілдерінің тізімі жаңартылып, Алашорда энциклопедиясын толықтыра байыта түсер еді, алаштанудың ақтаңдақ беттері түгенделіп, жаңа есімдермен толығын болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР МЕН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1. Жұртбай Т. Ұраным – Алаш!. – Алматы: Ел-шежіре, 2008. – I т. – 472 б.
2. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. – Алматы: Ататек, 1995. - 256 б.
- 3 Қозыбаев М. Тағдыр: түнек пен шырақ(Әлихан Бөкейхан тағдыры хақында); Қозыбаев М. Ғасыр тауқыметін арқалаған арыстар // Тарих зердесі: Арыстар тұғыры. – Алматы:Ғылым. 2 кітап. – 1998.– 77-105-бб.
4. Қойгелдиев М., Омарбеков Т. Тарих тағылымы не дейді? – Алматы, 1993. жәнет.б.
5. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алаш Орда. - Алматы, 1995. - 93-б; Қойгелдиев М.Алаш қозғалысы. - Алматы, 1995. – 226 б.
6. ҚР Орт. Мемл. Архиві (ҚР ОМА), 18-қор, 3-іс, 12, 22 пп.
7. Алдажұманов Қ. Ә. Жүндібаев // Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. –2010.
8. Жетпісбай Н. Қобдалық Алаш қайраткерлері// Қазақстан мұрағаттары. -2009. - №3 (11). - 34-46-бб.

9. Ақтөбе облыстық мемлекеттік архиві (бұдан әрі – Ақтөбе ОМА). 1-қ., 1-т., 88-іс, 12-п.
10. Ақтөбе ОМА. 1-қ., 2-т., 2-іс, 33-п.
11. Ақтөбе ОМА. 3с/р3-қ., 2-т., 32-іс, 9-п.
12. Ақтөбе ОМА. 516-қ., 1-т., 1247-іс, 26-33-пп.
13. Ақтөбе ОМА. 516-қ., 1-т., 1243-іс, 46-51-пп.
14. Ақтөбе ОМА. 636-қ., 1-т., 84-іс, 5-9-пп.
15. Ақтөбе ОМА. 516-қ., 1-т., 1489-іс, 75-162-пп.
16. Ақтөбе ОМА. 5-қ., 1-т., 14-іс, 13-27-пп.
17. Ақтөбе ОМА. 14-қ., 1-т., 304-іс, 73-74-пп.
18. Ақтөбе ОМА. 516-қ., 1-т., 1517-іс, 1-52-пп.
19. Ақтөбе ОМА. 5-қ., 1-т., 79-іс, 1-81-пп.
20. Ақтөбе ОМА. 9-қ., 1-т., 405-іс, 1-24-пп.
21. Ақтөбе ОМА. 64-қ., 1-т., 16-іс, 10-10 қ.п-11-пп.
22. Ақтөбе ОМА. 13-қ., 2-т., 2-іс, 213-п.
23. Ақтөбе ОМА. 13-қ., 2-т., 464-іс, 1-15-пп.
24. Ақтөбе ОМА. 13-қ., 2-т., 455-іс, 1-10-пп.
25. Ақтөбе ОМА. 13-қ., 4-т., 122-іс, 61-147-пп.
26. Ақтөбе ОМА. 13-қ., 4-т., 176-іс, 1-5-пп.; 5-т., 362-іс, 1-5-пп.
27. Ақтөбе ОМА. 13-қ., 4-т., 451-іс, 1-8-пп.
28. Ақтөбе ОМА. 13-қ., 5-т., 29-іс, 187-п.
29. Ақтөбе ОМА. 13-қ., 5-т., 41-іс, 16-п.
30. Ақтөбе ОМА. 13-қ., 8-т., 241-іс, 15-20-пп.
31. Алаш және Азаттық: 100 жылдан кейінгі көзқарас // <https://www.inform.kz/>

МАЗМҰНЫ

Айтмағамбетов Д.Р., Азмұханова А.М., Нұрсұлтанова Л.Н. ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ВЬЕТНАМ: ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТАН ТӘЖІРИБЕГЕ.....	5
Ахметжанова А.Т., Алина А.Д. XX ҒАСЫРДЫҢ 20-30 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЖАҢАШЫЛДЫҚТАРЫ.....	12
Алимжанова А.Ш., Шаймерденова М.Д. ЗАМАНАУИ БІЛІМ: ҚОҒАМДЫҚ ПІКІРДІ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ ҚАҒИДАСЫ.....	20
Арепова А.Д., Морякова М.Т. АҚ ОРДАНЫҢ САЯСИ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ (XIII–XV ғғ. басы).....	25
Балықбай А.К. ҚАЗАҚ КИНОДРАМАТУРГИЯСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ КЕЗЕҢДЕРІ.....	33
Боранбаева Б.С. ШЫҒЫС МАЙДАНЫНА ҚАТЫСҚАН ОРАЛ Өңірінің ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ.....	41
Горячев А.А., Егорова Т.А., Егорова К.А. ХАНТАУ ТАУЫНЫҢ ЕЖЕЛГІ ПЕТРОГЛИФТЕРІ.....	58
Ғабитханұлы Қ. ҚЫТАЙ ЖЫЛНАМАЛАРЫНДАҒЫ ТҮРКІЛІК СӨЗДЕРДІ АУДАРУ, РЕКОНСТРУКЦИЯЛАУ, БІРІЗДЕНДІРУ МӘСЕЛЕСІ.....	73
Ғабитханұлы Қ., Ғабит Е. «ТӨҢІР ТАУ» (немесе Тянь-Шань) ҒҰНДАРДАН ҚАЛҒАН АТАУ.....	79
Жанибай С.Б. МҰСТАФА ШОҚАЙ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ТАРИХТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫ...83	83
Жанибай С.Б. 1920-1940 ЖЫЛДАРДАҒЫ ТҮРКІСТАНДАҒЫ КЕҢЕСТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ.....	92
Жолсейітова М.Ә. ЮСУФ АҚЧУРАНЫҢ ЖАС ТҮРІКТЕР БІЛІГІ ТҰСЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ.....	105
Жолсейітова М.Ә. ЖӘДИДШІЛДІКТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНДАҒЫ И. ГАСПЫРАЛЫНЫҢ РӨЛІ.....	116
Жұмай Г. ҚОРЫҚ-МУЗЕЙДІҢ ЗЕРТТЕУ НЫСАНДАРЫ.....	128
Калыш А.Б., Исаева А.И. ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОРТАЛЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК МУЗЕЙІНІҢ ДАЙЫНДАҒАН ҒЫЛЫМИ-ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ЭНЦИКЛОПЕДИЯСЫНЫҢ ОРНЫ.....	136
Камалинов И.Р., Савельева Т.В. ІЛЕ АҢҒАРЫНДАҒЫ ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ БАҒЫТЫ (археологиялық деректер бойынша).....	145
Керімбаев Е.Ә., Набижанқызы З. КОНФУЦИЙ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚЫЗМЕТІ.....	159
Қабдолдина К.Қ. КЕҢЕСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАЗАҚ ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ТЕНДІК МӘСЕЛЕСІ.....	169
Қабылдинов З.Е., Борбасов С.М., Қозыбаева М.М. ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ КЕЛБЕТІНІҢ АЙНАСЫ.....	175
Қаипбаева А.Т. ІЛИЯС ОМАРОВ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИ МҰРА.....	182
Қали А., Сәкенұлы Қ., Айдаралиева Ә. АҚТӨБЕ Өңіріндегі «АЛАШ ОРДА» ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚЫЗМЕТІ ТУРАЛЫ (Ақтөбе облыстық мемлекеттік архиві материалдары бойынша).....	197
Құдайбергенұлы Б., Каримова А.Е., Садыкова А.М. ҚАЗАҚ ҚАЙРАТКЕРІ Н.НҰРМАҚОВТЫҢ ҚОНЫСТАНДЫРУ САЯСАТЫНА ҚАТЫСТЫ САЯСИ ҰСТАНЫМЫ.....	215
Қыдырбаев Қ.А. МӘМЛҮК-ҚЫПШАҚ СҰЛТАНДЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕМ ӨРКЕНИЕТІНЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ.....	222

Мейрманова Г.А., Дауытбекова М.Қ. ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ БАТЫРЛАР ЭТИКЕТІ.....	233
Мұқаметханұлы Н., Мадиев Д.А. ҚЫТАЙДЫҢ БАТЫС БӨЛІКТІ ҚАУЫРТ ИГЕРУ СТРАТЕГИЯСЫ ЖӘНЕ ШЫҢЖАҢНЫҢ ШЕКАРА ӨҢІРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫ.....	243
Мырзабекова Р.С., Мырзабеков М.С. ТАНЗИМАТ ДӘУІРІНДЕГІ РЕФОРМАТОРЛЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР.....	251
Нурмухамбет Ә.Б., Сайн Э.Д. ҚАЗАҚСТАН КӘСПОРЫНДАРЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ МАРКЕТИНГТІК СТРАТЕГИЯЛАРЫ.....	258
Сабденова Г.Е., Усерова А.Н. ҚАЗАҚТЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҚҰҚЫҚ МӘДЕНИЕТІ МЕН ҰЛТТЫҚ ТӘЛІМ ТӘРБИЕСІНІҢ ТАРИХИ БАСТАУЛАРЫ.....	265
Сабырова Ә.С. ЖЫРАУЛЫҚ ПОЭЗИЯДАҒЫ «БАТЫРШЫЛДЫҚ».....	273
Садықов Т.С., Набиев С.Т. АКАДЕМИК М.Қ.ҚОЗЫБАЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ АЗАТТЫҚ КҮРЕСІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	279
Сайынов Д. АҚТӨБЕ ӨҢІРІНДЕГІ ДІНИ ҚАЙРАТКЕРЛЕРДІҢ РУХАНИ ҚЫЗМЕТІ.....	285
Сәкенов С.Қ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОЛА ДӘУІРІНІҢ ТҮРҒЫН ҮЙЛЕРІ.....	296
Сериккалиева А.Е., Ашинова Ж.Е., Набижанқызы З. ШЫҰ ЕРКІН САУДА АЙМАҒЫНЫҢ ЖОБАСЫ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ.....	304
Сыздықова А.М. ЕРТІС ӨҢІРІНІҢ КЕҢЕСТІК ОТЫН-ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ КЕШЕНДЕРІНДЕГІ ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУДЫ БАСҚАРУДЫҢ ТАРИХЫ (1970-1990).....	308
Төлебаев Т.Ә., Әбікенова Г.Е. ДӘСТҮРЛІ МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ БАҒЫТТАР ЖӘНЕ ПРОТОТҮРІКТЕРДІҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ГЕОГРАФИЯСЫ: ТАРИХНАМАЛЫҚ АСПЕКТ.....	317
Шаймерденова М.Д. ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ОҚУЛЫҚТАРЫНЫҢ АВТОРЛАРЫ АҚПАРАТ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ ТАСУШЫЛАРЫ РЕТІНДЕ: ТІЛ ТҰЛҒАЛАРЫН РЕТРОСПЕКТИВТІ ШОЛУ.....	323

СОДЕРЖАНИЕ

Айтмагамбетов Д.Р., Азмуханова А.М., Нурсултанова Л.Н. КАЗАХСТАН И ВЬЕТНАМ: ОТ СОГЛАШЕНИЙ К ПРАКТИКЕ.....	5
Ахметжанова А.Т., Алина А.Д. НОВОВВЕДЕНИЯ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ И ОБРАЗОВАНИЯ в 20-30-е ГОДЫ XX ВЕКА.....	12
Алимжанова А.Ш., Шаймерденова М.Д. СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: КЛЮЧЕВОЙ АСПЕКТ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ.....	20
Арепова А.Д., Морякова М.Т. ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ АК ОРДЫ (XIII – НАЧАЛО XV ВВ.).....	25
Балықбай А.К. ИСТОРИЯ И ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ КАЗАХСКОЙ КИНОДРАМАТУРГИИ.....	33
Боранбаева Б.С. КАЗАШКИ ПРИУРАЛЬЯ – УЧАСТНИЦЫ ВОЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ НА ДАЛЬНЕВОСТОЧНОМ ФРОНТЕ.....	41
Горячев А.А., Егорова Т.А., Егорова К.А. ДРЕВНИЕ ПЕТРОГЛИФЫ ГОР ХАНТАУ.....	58
Габитханулы К. ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА, РЕКОНСТРУКЦИИ, ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ ТЮРКСКИХ СЛОВ В КИТАЙСКИХ ЛЕТОПИСЯХ.....	73
Габитханулы К., Габит Е. ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ НАЗВАНИЕ «ТАНИРТАУ» (ИЛИ ТЯНЬ-ШАНЬ) - НАСЛЕДИЕ ГУННОВ.....	79
Жанибай С.Б. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ МУСТАФЫ ШОКАЯ.....	83
Жанибай С.Б. СТАНОВЛЕНИЕ СОВЕТСКОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ТУРКЕСТАНЕ В 1920-1940-Е ГОДЫ.....	92
Жолсейітова М.Ә. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЮСУФА АКЧУРИНА В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ МЛАДОТУРОК.....	105
Жолсейітова М.Ә. РОЛЬ И ГАСПЫРАЛЫ В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ ДЖАДИДИЗМА.....	116
Жумай Г. ОБЪЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЗАПОВЕДНИКА-МУЗЕЯ.....	128
Калыш А.Б., Исаева А.И. МЕСТО НАУЧНО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ ЦГМ РК В НАУЧНО - ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.....	136
Камалдинов И.Р., Савельева Т.В. НАПРАВЛЕНИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ В ИЛИЙСКОЙ ДОЛИНЕ (по археологическим источникам).....	145
Керимбаев Е.А., Набижанкызы З. СТАНОВЛЕНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИНСТИТУТОВ КОНФУЦИЯ.....	159
Кабдолдина К.К. ПРОБЛЕМА РАВЕНСТВА КАЗАХСКИХ ЖЕНЩИН В СОВЕТСКОМ КАЗАХСТАНЕ.....	169
Кабульдинов З.Е., Борбасов С.М., Қозыбаева М.М. ЗЕРКАЛО ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО ОБРАЗА КАЗАХОВ.....	175
Каипбаева А.Т. ИЛЬЯС ОМАРОВ И НАЦИОНАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ.....	182
Кали А., Сакенулы К., Айдаралиева А. О ДЕЯТЕЛЯХ «АЛАШ ОРДЫ» АКТЮБИНСКОГО КРАЯ (ПО МАТЕРИАЛАМ АКТЮБИНСКОГО ОБЛАСТНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА).....	197
Құдайбергелулы Б., Каримова А.Е., Садыкова А.М. ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПОЗИЦИЯ КАЗАХСКОГО ДЕЯТЕЛЯ Н. НУРМАКОВА В ОТНОШЕНИИ ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ.....	215
Кыдырбаев К.А. МАМЛЮК-КИПЧАКСКИЙ СУЛТАНАТ И ЕГО ВКЛАД В МИРОВУЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ.....	222

Мейрманова Г.А., Дауытбекова М.Қ. ЭТИКЕТ ГЕРОЕВ В ТРАДИЦИОННОМ КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ.....	233
Мухаметханулы Н., Мадиев Д.А. СТРАТЕГИЯ НАПРЯЖЕННОГО ОСВОЕНИЯ ЗАПАДНОЙ ЧАСТИ КИТАЯ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ПРИГРАНИЧНОГО РЕГИОНА СИНЬЦЗЯН.....	243
Мырзабекова Р.С., Мырзабеков М.С. РЕФОРМАТОРСКИЕ ДВИЖЕНИЯ В ЭПОХУ ТАНЗИМАТА.....	251
Нурмухамбет Ә.Б., Сайн Э.Д. МАРКЕТИНГОВЫЕ СТРАТЕГИИ МЕЖДУНАРОДНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ КАЗАХСТАНА....	258
Сабденова Г.Е., Усерова А.Н. ИСТОРИЧЕСКИЕ КОРНИ ТРАДИЦИОННОЙ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ И НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ.....	265
Сабирова А.С. ЭТИЧЕСКИЙ КОДЕКС «БАТЫРШЫЛДЫҚ» В ЭПИЧЕСКОЙ ПОЭЗИИ.....	273
Садыков Т.С., Набиев С.Т. ВОПРОСЫ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ КАЗАХОВ В ТРУДАХ АКАДЕМИКА М.К. КОЗЫБАЕВА.....	279
Сайнов Д. ДУХОВНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕЛИГИОЗНЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ В АКТЮБИНСКОМ КРАЕ.....	285
Сакенов С.К. ДОМА ЭПОХИ БРОНЗЫ СЕВЕРНОГО КАЗАХСТАНА.....	296
Сериккалиева А.Е., Ашинова Ж.Е., Набижанқызы З. ПРОЕКТ ЗОНЫ СВОБОДНОЙ ТОРГОВЛИ ШОС: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	304
Сыздыкова А.М. ИСТОРИЯ УПРАВЛЕНИЯ ОХРАНОЙ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ НА СОВЕТСКИХ ТОПЛИВНО- ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ ПРИИРТЫШЬЯ (1970-1990).....	308
Тулбаев Т.А., Абикенова Г.Е. ТРАДИЦИОННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ГЕОГРАФИЯ ПРОТОТЮРКОВ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	317
Шаймерденова М.Д. АВТОРЫ КАЗАХСТАНСКИХ УЧЕБНИКОВ ПО ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА КАК НОСИТЕЛИ ИНФОРМАЦИИ И КУЛЬТУРЫ: ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ В РЕТРОСПЕКТИВЕ.....	323

CONTENTS

Aitmagambetov D., Azmukhanova A., Nursultanova L. KAZAKHSTAN AND VIETNAM: FROM AGREEMENTS TO PRACTICE.....	5
Akhmetzhanova A.T., Alina A.D. INNOVATIONS OF SOVIET POWER IN THE FIELD OF EDUCATION IN THE 1920-1930s.....	12
Alimzhanova A., Shaimerdenova M. MODERN EDUCATION: THE KEY ASPECT OF MODERNIZATION OF PUBLIC CONSCIOUSNESS.....	20
Arepova A.D., Moryakova M.T. THE ISSUES OF THE POLITICAL HISTORY OF AK ORDA (XIII - EARLY XV CENTURIES).....	25
Balykbay A.K. HISTORY AND STAGES OF THE FORMATION OF KAZAKH FILM DRAMA.....	33
Boranbayeva B.S. KAZAKH WOMEN OF THE URALS-PARTICIPANTS OF MILITARY ACTIONS ON THE FAR EASTERN FRONT.....	41
Goriachev A.A., Egorova T.A., Egorova K.A. ANCIENT PETROGLYPHS OF KHANTAU MOUNTAINS.....	58
Gabitkhanuly K. ISSUES OF TRANSLATION, RECONSTRUCTION, CONSISTENCY OF TURKIC WORDS IN CHINESE CHRONICLES.....	73
Gabitkhanuly K., Gabit Y. «TANGIRTAU» (OR TIAN-SHAN) IS THE HUN HERITAGE THE GEOGRAPHICAL NAME "TANGIRTAU" (OR TYANSHAN) IS THE HUN HERITAGE.....	79
Zhanibay S. METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF HISTORY IN THE WRITINGS OF MUSTAFA SHOKAY.....	83
Zhanibay S. FORMATION OF THE SOVIET EDUCATION SYSTEM IN TURKESTAN IN THE 1920-1940S.....	92
Zholseitova M. THE ACTIVITIES OF YUSUF AKCHURIN DURING YOUNG TURKS PERIOD.....	105
Zholseitova M. I. GASPYRALY'S ROLE IN THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF JADIDISM.....	116
Zhumai G. OBJECTS RESEARCH OF THE RESERVE-MUSEUM.....	128
Kalysh A., Isayeva A. PLACE OF SCIENTIFIC AND ETHNOGRAPHIC ENCYCLOPEDIA OF THE CENTRAL STATE MUSEUM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL PROCESS.....	136
Kamaldinov I.R., Savelyeva T.V. DIRECTIONS OF THE GREAT SILK ROAD IN THE ILE VALLEY (according to archaeological sources).....	145
Kerimbaev Y.A., Nabizhankyzy Z. THE FORMATION AND ACTIVITIES OF CONFUCIUS INSTITUTES.....	159
Kabdoldina K.K. THE PROBLEM OF EQUALITY OF KAZAKH WOMEN IN THE SOVIET KAZAKHSTAN.....	169
Kabuldinov Z.E., Borbasov S.M., Kozybayeva M.M. MIRROR OF THE ETHNOGRAPHIC IMAGE OF THE KAZAKH.....	175
Kaipbaeva A.T. ILYAS OMAROV AND THE NATIONAL CULTURE HERITAGE.....	182
Kali A., Sakenuly K., Aidaraliev A. ON THE "ALASH ORDA" FIGURES FROM AKTOBE KRAI (ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE AKTOBE REGIONAL STATE ARCHIVE).....	197
Kudaybergenuly B., Karimova A.E., Sadykova A.M. THE POLITICAL POSITION OF THE KAZAKH LEADER N. NURMAKOV IN RELATION TO THE RESETTLEMENT POLICY.....	215
Kydyrbayev K.A. THE MAMLUK-KIPCHAK SULTANATE AND HIS CONTRIBUTION TO THE WORLD'S CIVILIZATION.....	222

Meirmanova G.A., Daytbekova M.K. HEROES OF THE TRADITIONAL KAZAKH SOCIETY.....	233
Mukhametkhanuly N., Madiev D.A. THE STRATEGY OF RAPID DEVELOPMENT OF THE WESTERN PART OF CHINA AND THE SOCIAL DEVELOPMENT OF THE BORDER REGION OF XINJIANG.....	243
Myrzabekova R., Myrzabekov M. REFORM MOVEMENTS IN THE EPOCH OF TANZIMAT.....	251
Nurmukhambet A.B., Sayn E.D. MARKETING STRATEGIES OF KAZAKHSTAN ENTERPRISES' INTERNATIONAL ACTIVITIES.....	258
Sabdenova G.E., Userova A.N. HISTORICAL ROOTS OF TRADITIONAL LEGAL CULTURE AND NATIONAL NURTURING OF KAZAKHS.....	265
Sabirova A.S. ETHIC CODE OF "BATYRSHYLDYK" IN THE EPIC POETRY.....	273
Sadykov T., Nabiyev S. THE ISSUES OF KAZAKH LIBERATION STRUGGLE IN THE WRITINGS OF THE ACADEMICIAN M.K. KOZYBAYEV.....	279
Sainov D. THE SPIRITUAL ACTIVITIES OF THE RELIGIOUS LEADERS IN AKTOBE REGION.....	285
Sakenov S.K. BRONZE AGED WELLINGS IN NORTHERN KAZAKHSTAN.....	296
Serikkalieva A.E., Ashinova Zh.E., Nabizhankyzy Z. PROJECT OF THE SCO FREE TRADE ZONE: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	304
Syzdykova A.M. HISTORY OF MANAGEMENT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AT SOVIET FUEL AND ENERGY ENTERPRISES IN THE PRIYRTISHIYA (1970-1990).....	308
Tulebayev T.A., Abikenova G.E. TRADITIONAL METHODOLOGICAL DIRECTIONS AND LINGUISTIC GEOGRAPHY OF PROTO- TURKS: HISTORIOGRAPHIC ASPECT.....	317
Shaimerdenova M.D. THE AUTHORS OF KAZAKHSTANI TEXTBOOKS ON THE HISTORY OF KAZAKHSTAN AS CARRIERS OF INFORMATION AND CULTURE: A LANGUAGE PERSON IN RETROSPECTIVE.....	323

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2019. 1(17)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.03.2019.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй